

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยปัจจุบันผู้หญิงมีสถานภาพทางสังคมและทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูงทั้งในครัวเรือนและสังคมภายนอก ผู้หญิงได้แสดงบทบาทอย่างหลากหลายในสังคม จนมีผู้เปรียบผู้หญิงเหมือนเสาเข็มเป็นพื้นฐาน และเป็นหลักของประเทศมาแต่โบราณกาล (บุญยงค์ เกศเทศ, 2532, หน้า 164) ในสมัยก่อนการศึกษาของหญิงและชายมีจำกัดอยู่แต่เฉพาะคนในราชตระกูล และในวงข้าราชการใกล้ชิดกับราชสำนักมีการศึกษาด้านศีลธรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี กิริยามารยาท เกษาศาสตร์ และศิลปะประดิษฐ์ ปักสะดึงรีดไหม ร้าแป้งหอม และทำดอกไม้แห้ง สตรีในครอบครัวของสามัญชนเรียนการประกอบอาหาร เลี้ยงบุตร ทอผ้าฝ้าย ทำไร่ทำนา ซึ่งช่วยเป็นการเพิ่มบทบาทของสตรีในการส่งเสริมการอยู่ดีกินดีของครอบครัวนับตั้งแต่นั้นเรื่อยมา (คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพของสตรี สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2530, หน้า 18)

การศึกษาของกุลสตรีแบบสากลเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยได้ทรงสร้างโรงเรียนสำหรับกุลสตรีขึ้นเป็นครั้งแรกในปีพุทธศักราช 2423 และจัดตั้งขึ้นอีกหลายแห่งในเวลาต่อมาซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมีสิทธิในด้านการศึกษาอบรมใกล้เคียงกับชาย การที่ทรงวางรากฐานทางการศึกษาทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพดีขึ้น อันเป็นการให้ความสำคัญของผู้หญิงในด้านการเมืองการปกครอง สังคม และการศึกษา (บุญยงค์ เกศเทศ อ้างแล้ว, หน้า 7-8) ผู้หญิงในชนบทเป็นผู้มีความรับผิดชอบและออกไปหารายได้เสริมให้กับครอบครัว บทบาทในด้านครัวเรือนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทั้งทางด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมการผลิต การดูแลบ้านเรือนและการอบรมสั่งสอนบุตรหลานในครอบครัว (นริศรา จักรพงษ์, 2539, หน้า 8-9)

ในสังคมจะมีความเชื่อ และพิธีกรรมที่คนยึดถือและร่วมกันปฏิบัติทำให้เกิดความสามัคคี และเกิดความสามัคคีซึ่งจะทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข สำหรับสังคมไทยส่วนใหญ่จะมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องบาป-บุญ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ

เช่น พิธีกรรมการทำบุญ (การทำบุญในโอกาสต่างๆ เช่น การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา การทำบุญตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในรอบปี) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี (การเลี้ยงผี การเลี้ยงผีปู่ย่า การรับผี การฟ้อนผี) และพิธีกรรมการส่งเคราะห์ (ส่งเคราะห์ครอบครัว ส่งเคราะห์หมู่บ้าน ส่งเคราะห์ผู้ป่วย ส่งแทน ส่งจนหน้าจนหลัง) เป็นต้น ความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวถือเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา และผู้หญิงมักจะเป็นผู้ที่มืบทายาทอย่างมากในการสืบทอด ความเชื่อ และพิธีกรรมในชุมชน

ระบบความเชื่อพื้นบ้าน ระบบความคิด ระบบความเชื่อ และค่านิยมที่มีต่อพฤติกรรมของผู้หญิงล้วนมาจากรากฐานความเชื่อเรื่องผี และการนับถือศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิม ระดับของผีสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคม การเมืองแบบเดิมๆ นับได้ว่าความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อทางศาสนา มีอิทธิพลต่อผู้หญิงวัยต่างๆ ในครัวเรือนซึ่งเป็นการบ่งชี้ถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในชุมชนที่แสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม บทบาทที่สำคัญที่สุดคือการนับถือ ผีบรรพบุรุษที่เรียกว่าผีปู่ย่า ผู้หญิงได้รับการสืบทอดผ่านความเชื่อโดยตรงตามระบบอาวุโส ผู้ที่เป็นหัวหน้าถูกเรียกว่าเจ้าผีมีความสำคัญในแง่กฎหมายประเพณี ควบคุมแรงงานในระดับครอบครัว ช่วยในการจัดสรรที่ดิน แบ่งมรดก สะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้หญิงที่โดดเด่นมีคุณค่าต่อการคงอยู่ของครอบครัว และเป็นการรักษาไว้ซึ่งระบบเครือญาติที่สร้างระบบการจัดการทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมาโดยตลอด (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2535, หน้า 67-70)

ในปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะสังคมเมืองและที่อยู่ชนเมืองซึ่งส่งผลกระทบต่อความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นตัวตนของชุมชน อย่างไรก็ตามชุมชนยังคงมีการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมอยู่ และผู้หญิงเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างโดดเด่นดังที่กล่าวมา นับเป็นบทบาทที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ปาริชาติ นนทกานันท์ 2523, หน้า 37)

ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างสม่ำเสมอทำให้ผู้หญิงมีส่วนสำคัญต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมในชุมชน การปฏิบัติของผู้หญิงในวิถีชีวิตประจำวันที่สอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนาพุทธ ความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมในครอบครัว และในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ การตัดสินใจในการประกอบพิธีกรรม การชักชวนชาวบ้านให้เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม

การจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ อย่างพร้อมเพรียง การให้บุตรหลานเข้าร่วมในกิจกรรม และการอบรมสั่งสอนบุตรหลานทางด้านความเชื่อ พิธีกรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อแก่บุตรหลานและคนในชุมชนโดยตรง

จากปรากฏการณ์นี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจอยากทราบว่าผู้หญิงมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชนอย่างไร และมีปัจจัยอะไรที่ส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบทบาทของผู้หญิงในการสืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมในชุมชนภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมในชุมชนภาคเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยเลือกชุมชนเมืองสาทรหลวง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ในการวิจัย เพราะชุมชนเมืองสาทรหลวงมีลักษณะเป็นชุมชน กึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง และผู้หญิงในชุมชนเมืองสาทรหลวงมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมในชุมชนที่โดดเด่น ชุมชนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และสามารถดำรงความเป็นชุมชนที่มีศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าไว้ได้มาโดยตลอด อีกทั้งผู้หญิงในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้านในครัวเรือน จึงสะดวกต่อการเข้าไปเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการศึกษา

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ศึกษาเฉพาะผู้หญิงที่มีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมในชุมชน ซึ่งได้แก่แม่บ้านที่มีอายุระหว่าง 45 – 90 ปีที่มีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชนจำนวน 10 คน และผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำตามธรรมชาติ

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนเมืองสาทรหลวง

ก. ที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของชุมชน

- ที่ตั้งของชุมชน
- ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- ข้อมูลทั่วไปของชุมชน
- โครงสร้างของชุมชน
- เครือข่ายทางสังคมและระบบเครือญาติ
- สังคมภายในชุมชน

ข. การศึกษาและศาสนาในชุมชน

ค. ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

- ประเพณีของชุมชน
- ความเชื่อในชุมชน
- พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ

ง. ความสัมพันธ์ในชุมชน

- การปกครอง
- กลุ่มองค์กรต่างๆ และผู้นำในชุมชน

จ. เศรษฐกิจ (อาชีพของคนในชุมชน)

ฉ. ชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์

- ปัญหาในชุมชน
- วัฒนธรรมที่ได้รับเข้ามาใหม่ในชุมชน

3.2 บทบาทของผู้หญิงในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชน

ความเชื่อ

- ความเชื่อเรื่องผี (ผีปู่ย่า ผีเจ้าที่ ผีเสื้อบ้าน)
- ความเชื่อเรื่องบาป-บุญ
- ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์

พิธีกรรม

- พิธีกรรมการทำบุญ (การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา การ

ทำบุญตามกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนในรอบปี)

- พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี (การเลี้ยงผี การรับผี การฟ้อนผี)
 - พิธีกรรมการส่งเคราะห์ (การส่งเคราะห์ครอบครัว การส่งเคราะห์หมู่บ้าน การส่งเคราะห์ผู้ป่วย การส่งเกณฑ์ การส่งจันหน้าจันหลัง)
 - ประเด็นบทบาทในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมของผู้หญิงในชุมชนเช่น
 - การอบรมบุตรหลานในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในแต่ละวันภายในครอบครัวของตนเอง ตามความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดมา
 - การเตรียมสิ่งของเครื่องประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ทั้งภายในครอบครัวและภายในชุมชน
 - การเป็นผู้ชักชวนให้คนในครอบครัวและเครือญาติร่วมกันประกอบพิธีกรรมในชุมชน
 - การพาบุตรหลานไปร่วมพิธีกรรมภายในชุมชน
 - การเข้าร่วมพิธีกรรมในชุมชนอย่างสม่ำเสมอในทุกๆ โอกาส
 - เป็นผู้ตัดสินใจในการจัดการประกอบพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน
- 3.3 ปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชนความเชื่อและประเพณีปฏิบัติในชุมชน
- บทบาทของผู้หญิง
- ครัวเรือน
 - ทางสังคม
- อาชีพงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- องค์กร / ผู้นำทางศาสนา / ผู้นำในชุมชน
- การศึกษา สิ่งแวดล้อมทางสังคม
- ความต้องการของชุมชน / สังคมในการสืบทอด

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท หมายถึง สถานภาพและหน้าที่ของบุคคลเมื่ออยู่ในบทบาทนั้นๆ บทบาทของคนไม่ว่าชายหรือหญิงสังคมจะเป็นผู้กำหนดซึ่งจะแตกต่างกันออกไป เช่น บทบาทการเป็นแม่ บทบาทการเป็นพ่อ บทบาททางสังคม เป็นต้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาบทบาทของผู้หญิงในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชน

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งของผู้หญิงซึ่งมีผลต่อ การปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องบาป-บุญ และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวจะมีการถ่ายทอดโดยผ่านพิธีกรรม เป็นสำคัญโดยผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้

พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติตามความเชื่อของชุมชน ในที่นี้หมายถึงพิธีกรรมตามความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องผี ความเชื่อเรื่องบาป-บุญ และความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ พิธีกรรมการทำบุญ (การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา การทำบุญตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในรอบปี) พิธีกรรมเกี่ยวกับผี (การเลี้ยงผี การเลี้ยงผีปู่ย่า การรับผี การพ้อนผี) และพิธีกรรมการส่งเคราะห์ (การส่งเคราะห์ครอบครัว การส่งเคราะห์หมู่บ้าน การส่งเคราะห์ผู้ป่วย การส่งแถม การส่งจนหน้าจนหลัง)

ปัจจัย หมายถึง เหตุหรือสิ่งที่ช่วยเกื้อหนุน ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาทในการ สืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมอย่างโดดเด่น

การสืบทอด หมายถึง การสืบทอดๆกันมา หรือการถ่ายทอดความคิด ค่านิยม ความเชื่อ พิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่งซึ่งมีผลต่อการดำเนินวิถีชีวิต ในที่นี้หมายถึงการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมของผู้หญิงในชุมชน

ชุมชนภาคเหนือ หมายถึง ชุมชนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งมีการดำเนินวิถีชีวิตตามความเชื่อ และมีการสืบทอดพิธีกรรมต่างๆ ในที่นี้หมายถึงชุมชนเมืองสาทรหลวง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่